

Nokkur orð um mikilvægi þess að fá að sofa heima hjá sér

Björn Þorláksson

Sumir Siglfirðingar bíða þess enn að síldin komi aftur. Biðin er orðin löng því síldin hvarf fyrir meir en 40 árum og má segja að byggðarlagið hafi síðan þurft að spila varnarleik. Hér voru á fjórða þúsund íbúar ekki alls fyrir löngu, þrisvar sinnum fleiri en í dag. Hér var helsta gjaldeyrisuppspretta þjóðarbúsins, brunnur sem virtist endalaus af síld og aftur síld, uppgangur á uppgang ofan. En svo fór að ekki var hægt að sækja í þennan brunn nema eftir kenjum náttúrunnar. Það komu hallærissumur. Og að lokum þvarr silfrið í sjónum og þá féll fljótt á byggðina og mannlífið. Fólksflóttinn hófst.

Ég lít á úrið og velti fyrir mér orðum kunningja míns, brottflutts af landsbyggðinni. Hann var meðal hinna fyrstu sem fóru burt úr hans þorpi þegar harðna tók á dalnum og hefur æ síðan sagt bæði í gríni og alvöru að þeir fari fyrstir sem mest sé varið í. Hann hefur lesið lærðar kenningar um *brain drain* í hnignandi byggðum. Spekileka svokallaðan. Ekki þarf annað en rýna í bandaríska kvikmyndagerð til að sjá að í bíó búa bara lubbar í dreifbýlinu fyrir westan. En þetta er ekki Ameríka. Þetta er fyrrum sildarbærinn Siglufjörður. Mér hefur stundum fundist að fólkið sem situr eftir í íslenskum sveitum og íslenskum bæjum hafi ekki minna til brunns að bera en þeir sem renna inn í borgarfljótin, kannski er þetta að sumu leyti bara spurning um þrjósku? Ég á þó örugglega eftir að laumast til að skyggast um eftir spekileka hér og þar eða athuga hvort hér sé fólk í hrönnum að bíða bara til að bíða, kannski svolítið eins og í leikritinu hans Samuels Beckett, þar sem beðið var eftir Godot án þess að hann kæmi nokkru sinni fram og án þess að áhorfandinn hefði nokkra vissu um að Godot þessi væri yfirhöfuð til.

Erindi mitt í dag er að skrá sögu öldunganna hér á staðnum með svokölluðum eigindlegum rannsóknaraðferðum. Tala við öldungana um þá sjálfa og byggðina alla. Þegar maísólin gengur til viðar í kvöld verð ég búinn að taka mörg viðtöl og skil vonandi betur hvernig heimamenn hugsa. Síðar koma Ólafsfirðingarnir. Spurningarnar sem mig langar að spyrja eru, sem dæmi, hvaða skýringar öldungarnir hafi helstar á hnignun bæjanna tveggja? Hverju sameining sveitarfélaganna hafi breytt? Hvað göngin boði? Og hvers vegna öldungarnir séu ekki sjálfir farnir? Auðvitað langar mig sem rannsakanda að finna einhvern stóran sannleik, mig langar að geta skrifað stórar setningar að vinnu lokinni, mig langar í niðurstöður. En þær getur enginn pantað fyrirfram. Sá er nú gallinn við vísindin!

Ég hef þó nokkurn tíma til að skoða bæinn áður en viðtölin hefjast. Best að leggja bílnum og fá sér göngutúr í blíðunni, rölta fram hjá kirkjunni og kirkjutróppunum öllum, niður í átt að Aðalgötunni. Ég mæti öldungi, sem þó er ekki bókaður í viðtal, hann heilsar mér, ég heilsa á móti. Hann spyr hvort ég heiti Sigurður, hvort ég sé Sigurður rafvirki? Ég hristi hausinn og finn vantrú gagnvart dagsverkunum framundan. Er góð hugmynd að ætla sér að gera vísindalega rannsókn byggða á upplýsingum frá öldruðu fólki og hugsanlega minnisskertu? Mér verður hugsað til gamallar kennslubókar þar sem segir: „Þekking gamla fólksins skiptir okkur engu máli. Hún er talin „úrelt“ í nútíma iðnaðarsamfélögum, sem einkennast af mjög hraðri þróun og breytingum.“ (Garðar Gíslason, 1998, bls. 13–14). Reyndar telur höfundur þetta vonda þróun, en samt: Þegar hugsanlegur spekileki mætir elli og gleymsku verður þá ekki útkoman algjör sulta?

Fæturnir leiða mig til suðurs, niður að höfninni þar sem glittir í einn bát á sjó. Einn bát. Það er af sem áður var, síðar í dag á ég eftir að hitta mann sem segir: „Ja, það er ótrúlegt eiginlega að segja frá hvernig þetta var þá, því þá á sumrin var fjörðurinn fullur af bátum, alveg út undir nes, það var gaman að horfa á þetta stundum, ég tala ekki um þegar þeir voru farnir að

NOKKUR ORÐ UM AÐ SOFA HEIMA HJÁ SÉR

róa á haustin, þá var einn sem að kveikti á blysi þegar mátti fara af stað og svo var bara dömb, dömb, dömb, dömb, dömb, maður var bara að hlusta á þetta lengi.“

Svona hafði þetta verið árið 1930. Og þessi maður átti eftir að ná til mín. Speki hans hafði ekki lekið burt þótt hann sæti eftir. Hann var hlýr og vitur og vænn og góður og þegar augun hans voru ekki lengur gömul heldur ljómuðu við minninguna um konuna hans látnu, kvöldsólina og allt fjörið á síldarplönunum fór ég að heyra tónlist, dálítið svipaða þeirri sem alltaf var spiluð undir spaghettivestrunum í sjónvarpinu í gamla daga. Og kannski er sitthvað líkt með Siglufirði fortíðarinnar og Villta vestrinu. Á báðum stöðum gildi átakið, aflsmunurinn, að grípa tækifærin og gera úr þeim verðmæti en láta allar stórar spurningar bíða betri tíma. Útróðraheimurinn var ekki rómantíkin ein, ekki bara kvöldsól og dömbdömbdömb, heldur líka lífshætta. Og í landi kostaði meira harðræði, meira blóð, svita og tár að gera síldina klára en nútímamenn ímynda sér. Það kostaði villimennsku á köflum, ekki fór mikið fyrir síðmenningunni í síldinni þegar mest gekk á. Þetta á ég allt eftir að fræðast betur um á næstu dögum.

Hér verður ekki fjallað um atvinnulausar síldarstúlkur sem seldu blíðu sína í hallærum fyrir eitt brauð þegar hungrið var að drepa þær (Benedikt Sigurðsson, 1990). Hér verður ekki heldur fjallað um álagseinkenni eins og hvernig fólkið í síldinni neyddist til að ganga örna sinna í miðri verkun. Öldungarnir sem ég á eftir að ræða við í dag munu edlilega öngvar slíkar sögur segja heldur svona fremur leggja áherslu á hið jákvæða. Okkur hættir til þess þegar við tölum við fólk. Værum við ekki annars bara leiðinleg? Öldungarnir eiga eftir að tönnlast á sögum um vinnu, vinnu og aftur vinnu. Þeir eiga eftir að lýsa því hvernig launin hafi ekki verið aðalatriðið í allri þessari vinnu heldur fyrst og fremst það að hafa eitthvað fyrir stafni, „...hafa ekki þessa umkomuleysistilfinningu að maður komi hvergi að gagni og sé hvergi nothæfur sem slíkur,“ eins og einn þeirra orðar það.

Sumir segja Siglufjörð þröngan fjörð, sjálfum finnst mér það nú fremur þar sem ég stend á bryggjunni og mæni upp í fjöllin, á bústað tröllanna, hverra búið er að hneppa í spennitreyju. Snjóflóðagardar strengjast um brjóst þeirra, gardar sem eru til vitnis um hve allt hefur breyst hratt á undraskömmum tíma. Siglufirðingar voru í gamla daga ekki hræddir við neitt, hvorki sjóinn, snjóinn, né fjöllin, öldungarnir eiga sumir seinna í dag eftir að hrista hausinn og fussa og sveia yfir varnargörðunum í mín eyru, þeir höfðu vanist öllu, líka hættunum, öllu má venjast svo gott þyki. Ég á eftir að tala við fólk sem hefur dvalið á Siglufirði í níu áratugi en ólst þó upp annars staðar. Ég á eftir að tala við konu sem finnst fjöllin ekki þrengja að sér, ekki í samanburði við dalinn hennar, fæðingarstaðinn, fyrir henni er vítt til veggja og hátt til lofts á Siglufirði og veröld hennar sprettur upp af þessum tveimur stöðum aðeins. Kannski er það ein ástæða þess að henni hefur aldrei dottið í hug að fara. Kannski flyst sá síður frá Siglufirði sem engan aðgang hefur að internetinu og hefur aldrei ferðast neitt en hinn sem fer í hnattreisu á hverju ári, rafræna að minnsta kosti. Þar komum við að nægjusteminni sem reynist hér eitt leiðarstefið: „Mér fannst ég aldrei einangruð, aldrei, aldrei, aldrei,“ segir öldungur og heldur áfram við hannyrðirnar.

Það á eftir að koma í ljós að gamlingjarnir sem ég ræði við eru tregir til ferðalaga, bæði hér og í Ólafsfirði. Kannski finnst þeim nóg að horfa upp í fjöllin sín, í fjöllunum er samspil ljóss og skugga síbreytilegt og fannirnar ólíkar dag frá degi. Ég á eftir að tala við fólk sem hefur aldrei komið til útlanda, hvað ætti það að sækja þangað, mun það spyrja í forundran. Ég á eftir að tala við fólk sem hefur komið aðeins einu sinni til Reykjavíkur eða bara tvisvar til Akureyrar. Ég á eftir að tala við fólk sem finnst að það taki of langan tíma að kynnast Eyfirðingum til að það borgi sig og ég á eftir að tala við fólk sem trúir að höfuðborgarsvæðið sé vondur staður. Fálæti borgarbúa gagnvart náunganum er verst, finnst þeim. Kannski eru aldurshöfðingjar Siglufjarðar eins og snýttir út úr nösum Karls Marx, þeir segja að lífið í Reykjavík beri keim af

tómlæti, að íbúarnir þar hljóti að vera illa rættir og undarlega settir, eins og Jón Helgason komst að orði í sonnettu sinni. Marx hefði sagt að eins og í öllum öðrum borgum væru Reykjavíkingar firrtir náttúrunni, umhverfi sínu, framleiðslu, edli. Og Siglfirðingarnir sem virðast fylgja Marx að málum (án þess endilega að vita það sjálfir) segja að aldrei komi til greina að flytjast til Reykjavíkur, ekki þótt þeir fengju borgað fyrir það. „Ég myndi ekki reka út úr mér tunguna fyrir sunnan af hættu við að henni yrði stolið,“ segir kona ein. Og annar frá Ólafsfirði orðar það þannig að hann myndi frekar vilja „fara alveg“ en fara til Reykjavíkur. Á hinn bóginn viðurkennir einstaka maður að ekki hafi alltaf allt verið til fyrirmyndar í plássunum á Tröllaskaga. Einn aldurshöfðinginn á eftir að lýsa muninum á Reykjavík og Ólafsfirði þannig um miðja síðustu öld: „Hér óð maður upp í hné í drullu og slori meðan maður var bara á blankskónum á Reykjavíkursvæðinu.“

Ég er ekki á blankskóm heldur strigaskóm og nú vill svo til að það hefur losnað skóreim vinstra megin. Ég krýp á bryggjunni sem geymir býsna marga báta en er þó mannlaus fyrir utan tvo jálka sem eru að dytta að skammt frá. Hnýti skóþveng minn fyrir átökin. Hreinsa hugann og bý mig undir orrustuna við öldungana. Ber hafnaraðstöðuna saman við myndir sem ég hef skoðað af svæðinu hér þegar allt flaut í silfraða smáfiskinum. Þegar mest gekk á var 21 síldarsöltunarstöð í bænum. Í Siglufirði var ríkisrekin stóriðja, allt að 800 störf tengdust síld á einn eða annan hátt. Einn öldunganna orðar það þannig: „Ég get nefnt að það var ekki óalgengt þegar börn voru búin með þetta skyldunám, að ef það var hægt að koma þér í góða vinnu, það er að segja hjá stóriðjunni, ríkinu, þá varstu hólpinn. Það var nú ekkert flóknara en það.“

En Adam var ekki endalaust hólpinn í Paradís. Það hafði sína kosti en líka sína galla að nánast allir Siglfirðingar höfðu bara einn vinnuveitanda, ríkið. Þegar síldin hvarf brást ríkið við einsog flugmóðurskip, segja heimamennirnir, það tók skipið óratíma að venda og gera nýja siglingaráætlun. Einhæfni atvinnulífsins hafði verið allt of mikil. Menn höfðu sett öll egginn sín í sömu körfu og við tók langvinn kreppa þar sem tilraunir til úrbóta virðast örvæntingarfullar sumar. Einn íbúinn reyndi að framleiða viskí til að fylla upp í svartholið sem síldartorfurnar skildu eftir. Framleiðslan hlaut nafnið Friðjónsson viskí sem er náttúrlega ágætis nafn á viskí en eigi að síður var viskíframleiðslunni hætt eftir tiltölulega skamman tíma. Og aldráðir Siglfirðingar eru eftir þetta brölt allt saman ekki hrifnir af stóriðjum almennt. Einn segir: „Menn tala mikið um stóriðju en ég held að ef menn skoði stöðu hennar, bæði hérlendis og erlendis, að þá sjái menn að stóriðjan er hér vegna eigin hagsmuna, hér eru þeir vegna þess að þeir hafa hag af því, þeir hafa farið frá öðrum stöðum þar sem er fjárhagslega of dýrt fyrir þá að vera.“

Annar siglfirskur héraðshöfðingi orðar það svona: „Það má í raun segja að það hafi verið ólán að Síldarverksmiðjur ríkisins voru hér allt í öllu án þess að taka að sér að sjá sínu fólki fyrir atvinnu eins og viðunandi væri.“

Hrunið 2008 er barnaleikur miðað við það sem Siglfirðingar þurftu að ganga í gegnum eftir að síldin hvarf. Vofa atvinnuleysis lagðist yfir plássið. Áður höfðu verið of fáar hendur til að vinna störfín. Nú voru engin störf til fyrir allar hendurnar. Sumir unnu upp á von og óvon, óvissir um hvort þeir bæru laun úr bítum. „Það var einu sinni lítið að gera og það kemur bátur með fullfermi, togari með fullfermi af saltfiski af Grænlandsmiðum. Ég hugsa að það hafi verið tuttugu á bryggjunni að reyna að fá vinnu en svo minnkaði hópurinn svolítið en svo stóð ég svona á kantinum og þá segir einhver: Stökktu um borð og fáðu þér vinnu og ég gerði það og ég var munstraður eins og hinir um kvöldið, ég reyndi að vinna eins og ég gat, ég hafði ekki hugmynd um hver sagði þetta.“ Svona er ein hetjusagan.

NOKKUR ORÐ UM AÐ SOFA HEIMA HJÁ SÉR

Þessi sama hvunndagshetja svarar þannig þegar ég spyr hvers vegna sumir hafi farið en aðrir setið eftir að loknu síldarævintýrinu: „Ja, það er bara, að þeir sem vildu eignast meira, þeir fóru.“

Hann þurfti ekki meira og því fór hann hvergi. Nú fjölgar mávunum yfir höfði mér, einn lætur dritklessu mikla vaða, ég næ með fimi að víkja mér undan sendingunni. Mér verður hugsað til allra minnisvarða sóðaskaparins sem stóðu árum saman á Siglufirði, líkt og fólki til viðvörunar, löngu eftir að ævintýrinu lauk. Siglufjörður varð frægur staður fyrir niðurníðslu. „...manni fannst alveg rosalegt að sjá hvernig þetta grotnaði niður hérna eftir síldarárin. En þessir eigendur sem svo voru, þeir bara yfirgáfu þetta og létu mannvirkin drabbast niður. Hér varð eftir fullt af drasli og það fannst mér ömurlegt alla tíð að sjá hvernig þetta fór.“ Segir einn.

Heimamenn eiga sem sagt eftir að skella skuldinni á þá sem áttu útgerðirnar. En í dag er löngu búíð að taka til og Siglufirðingar sjá aukin tækifæri í ferðaþjónustu, tækifæri sem tengjast sögunni. Þeir hafa áður þurft að kúvenda. Saga uppgangs og hnignunar í bænum er saga endalausra breytinga, endalausra öfga. Annað hvort var allt í botni eða steindautt.

Loks eru klukkuvísarnir á réttum stað og leið mín liggur á dvalarheimilið í bænum. Í skjóðu geymi ég forlata upptökutæki sem mér er sagt að sé svo næmt að sérhver andardráttur heyrir. Tækið á eftir að skrá sögu margra heiðurskvenna á Tröllaskaga, hvernig þær sjá sitt eigið líf. Karlarnir munu aftur á móti vilja tala meira um samfélagið en eigið líf. Flestir þeirra að minnsta kosti.

Hinir öldruðu íbúar taka mér allir vel, sem og starfsfólkið í Skálarhlíð. Reynist enginn munur á gestrisni milli íbúða. Öldungarnir bjóða ekki bara uppá kaffi heldur eru niðursoðnir ávextir líka í boði, suðusúkkulaði og ég veit ekki hvað og hvað. Ég spyr í hálfkæringi hvort lúxusinn sé samræmdur á Siglufirði. Er svarað án nokkurs hálfkærings að fólki í bænum hafi snemma verið kennt að ganga í takt. Siglufjörður sé vagma verkalýðsbaráttunnar á Íslandi. Þegar kom að nýjum kjarasamningum hafi Reykvíkingar og aðrir landsmenn samið að fyrirmynd Siglufirðinga, heimamenn hafi brotið brimið fyrir aðra. Og þeir gömlu ganga enn í takt, jafnt í suðusúkkulaðinu sem öðru. Þeir sem eftir sitja. En hvað þá um þá sem ekki vildu ganga í takt? Neyddust þeir til að fara? Var helstu kapítalístunum kannski ekki vært í bæ sem þessum, pössuðu kapítalístarnir betur inn í pláss eins og Ólafsfjörð? Ég minnst sagna af inútum en í þeirra samfélagi tíðkast að veiðimaðurinn deili bráð sinni með öllum í samfélaginu, annars er hann útskúfaður. Voru Siglufirðingar þannig? Var það skylda þeirra að deila, voru þeir annars útskúfaðir? Kratar og kommúnistar voru sterkir á Siglufirði, þurrkaðist bærinn kannski upp af kapítalístum? Hvað gerir bær án kapítalista, vantar hann frumkvæði, vantar hann hvata til að græða? Voru kapítalístarnir á hinn bóginn aðeins of margir í Ólafsfirðingum? Þeir eiga eftir að segja mér Ólafsfirðingarnir (þar sem sjálfstæðismenn réðu meirihlutanum áratugum saman) að ástæðan fyrir fólksfækkuninni þar hafi ekki síst verið sú að eigendur aflaheimildanna seldu þær úr bænum, hugsuðu um eigin hag en ekki þorpsins. Er það kapítalismi græðginnar? Eru kapítalistar og kommúnistar kannski best geymdir í einni sæng, hlið við hlið í íbúðahverfunum? Þarf að vera jafnvægi í þessu líkt og öðru?

Áfram líður dagurinn og lífshættan ýmist eykst eða dvínar, veltur á viðmælanda og skapi og eiginleikum spyrils. Ég spyr um uppvöxt öldunganna og í ljós kemur að furðu margir þeirra voru á vergangi í bernsku. Þeir lærðu snemma að bæla tilfinningar sínar. Má draga einhvern lærdóm af því? Við ræðum landið, sjóinn, fjöllin og himininn. Einangrunina, rof einangrunarinnar, vegabæturnar, Strákagöngin, Lágheiðina. Jújú, svo sem, segja þeir en samt er eins og að þeir telji að fyrrnefndar samgöngubyltingar hafi ekki skipt sköpum. Ekki fyrir þá sjálfa. Ein spurningin er hvort Siglufirðingar séu þannig þenkjandi sem „hópur“ að ferðalög skipti þá almennt litlu máli eða þá hvort rétt sé að snúa spurningunni við og spyrja hvort

samgöngurnar hafi verið svo erfiðar fyrir Siglfirðinga í árána rás að þess vegna leggi þeir ennþá lítið upp úr því að hreyfa sig milli svæða. Það er að segja þeir sem enn sitja eftir. Kannski liggur einhvers staðar dulið svar við dálítilli kenningu. En svo höfðu þeir náttúrlega töfraskipið Drang sem sá Siglfirðingum og Ólafsfirðingum fyrir léttum vistum og afþreyingu. „Drangur fékk aldrei veður,“ segir gömul kona. Undraferjan sú skilaði ávallt af sér mjólk og dagblöðum og öllu því sem íbúarnir þurftu á að halda. Tvisvar í viku. Það var nóg.

Svo koma sögurnar. Allar stuttu mannlífssögurnar sem þó vísa sumar hverjar út fyrir sig, dæmisögurnar. Kunnuglegt þema er nægjusemin eins og fyrr er getið. Hún er eiginlega rauður þráður. Nægjusemi í mat og drykk, nægjusemi í vinnu. Nóg var að hafa einhverja atvinnu, ekki skipti máli við hvað maður vann, segir gamla fólkíð. Sögurnar endurspeglar nægjusemi í búsetu og nægjusemi í afþreyingu. Sá sem hefur búíð á tveimur stöðum er sigldur á mælikvarða þessa gamla fólks. Einn bjó í Fljótum áður en hann kom til Siglufjarðar og mælir nokkuð drýgindalega en í fullri alvöru: „Þannig að þú sérð að ég er búinn að fara víða.“ Ég spyr hvort hann hafi aldrei langað að flytja til Reykjavíkur, en hann neitar því með útskýringu um að það hafi alltaf „verið nóg“. Með því á hann við að það hafi verið nóg heima að bíta og brenna og sá sem ekki þurfti að ferðast vegna hungurs hafði í hans huga enga ástæðu til að ferðast.

Fleiri sögur, litlar sögur, stórar sögur, frásögn konunnar sem sagðist aldrei hafa passað inn í samfélagið en samt hafði hún lifað í því í hartnær hundrað ár. Hún gat ekki eignast börn og harmaði það alla tíð. Var betra að eignast aldrei barn eða að missa barn? Hún vissi það ekki, hafði bara prófað annað. Hallaðist þó að því að skárri væri að eignast aldrei neitt en að missa allt. Ég var eins og tröllabarn á meðal manna, sagði hún, kannski var hún sammála George Simmel (1858-1918) sem taldi að það að vera útlendingur væri sérstakt samskiptaform. Jafnvel á Siglufirði. Sjálfur var Simmel *outsider* allt sitt líf, eins og konan, mörg okkar eru það og kannski sum án þess að átta okkur á því. Fleiri sögur. Ást og virðing. Maður þarf hins vegar að grafa stundum undir yfirborðið til að finna tilfinningarnar. Ekki síst hjá körlunum. Ég fæ að heyra af konu sem gat látið öll óþæg börn hlýða. Það var dálítið mikilvægt löngu fyrir tíma rítalíns. Svo er athyglisvert að tala við konuna sem eldar enn mat handa tengdasyni sínum þótt hún sé komin á elliheimili. Félagsfræðingurinn Dahlström hefði sagt að eldamennska konunnar á elliheimilinu gæti verið dæmi um að konur þurfi sífellt að vera að í dreifbýlinu. Hlutskipti þeirra sé erfiðara en karlanna þar sem atvinnulífið, tómstundir og annað sé sniðið að heimi karlanna. Þess vegna fari þær frekar. En ég gat ekki séð betur en að hádegisverðarboðin væru æskileg og tilhlökkun bundin því að fá enn gesti í mat. Hjá þessari konu.

En hvað með Héðinsfjarðargöngin? Hverju breyta nýju göngin? „Öllu,“ segir einn. „Litlu“, svarar annar. „Engu,“ segir sá þriðji. Flestir eru sammála um að göngin muni þýða aukna umferð til bæjarins, en að það muni ekki endilega treysta heilsársbúsetu. Gæti allt eins þróast í hina áttina. Tíminn einn hefur svarið. En gaman að heyra spekuleringarnar.

Dagurinn flýgur áfram og eru flestir fúsir að svara misgáfulegum spurningum. En ég tala líka við öldunga sem eru eins og siglfirski stálið í hamraveggjunum. Kostuleg er viðureignin milli mín og þess sem hefur svo mikla sögu að segja af langri ævi en ætlar bara að geyma hana fyrir sig. Ég steyti hvað eftir annað á skeri í spurningum mínum, eins atkvæðis orð eru nánast það helsta sem ég get vænst. Gildir þá einu þótt ég þrástagsist á að nafnleysi viðmælenda sé tryggt. Það er ekki fyrr en ég slekk á upptökutækinu og þakka vonsvikinn fyrir mig að glettnisglampi kviknar í hundrað ára gömlum augum og viðmælandi segir: „Þú ætlar ekkert að reyna að pumpa meir upp úr mér?“

Svona er húmorinn. Hann fer ekkert endilega þótt maður sé orðinn hundrað ára, enda lífið og tilveran algjört grín ef út í það er farið og mikilvægast kannski bara að taka ekki sjálfan sig of alvarlega í þeim farsa öllum. Síðust á mælendaskrá í dag er kona úti í bæ. Hún er í hópi þeirra

NOKKUR ORÐ UM AÐ SOFA HEIMA HJÁ SÉR

sem tala ekki frá sér vitið, en á þó eitt tilsvor sem fær mig til að sjá flókinn hlut með einföldum augum. „Ég vildi bara sofa heima hjá mér,“ segir hún þegar ég spyr hvers vegna hún hafi orðið eftir. Það var ekki flóknara en það og gilti þá einu þótt vinirnir, skyldmennin og allt hennar nánasta fólk hafi flúið burt frá Siglufirði. Kannski er það hinn stærsti sannleikur sem ég á eftir að finna í dag – þótt hann láti lítið yfir sér.

Deגי hallar, gott í bili. Upptökutækið fullt af gössi sem allskonar fræðingar, sérmenntaðir á sviði félagsvísinda, eiga eftir að vinna ítarlega úr. Engir mávar reyna nú að skíta á hausinn á mér heldur syngur hún fyrir mig sólskrikjan og allt er einhvern veginn breytt síðan í morgun. Ég fer að velta fyrir mér að sennilega sé ég nú bara nauðalíkur honum Sigurði rafvirkja, ætli það ekki bara hreint. Og með það lyftist ég í sporinu í átt að miðbænum. Hægi þó brátt á mér og skoða í nokkra búðarglugga. Hér eru furður. Hvernig stendur á því að í svo fámennum bæ skuli enn vera svo margvísleg og fjölbreytt þjónusta í boði eftir allt sem á undan er gengið? Hvernig bera ellefuhundruð sálir allt þetta? Þarna er bakarí sem stillir út glænýjum brauðum og ilmandi kökum. Svo hefur mér verið sagt að hér sé fínasta sundlaug en nú sé ég að í þessum bæ er ekki bara sundlaug heldur líka efnalaug! Reyndar er hún ekki opin nema brot úr degi en mér er alveg sama, er ekki spes að í 1100 manna bæ skuli bæði vera efnalaug og fatahreinsun? Skyldi mega þakka það einangruninni? Hvernig mun fara fyrir efnalauginni eftir Héðinsfjarðargöng? Eða er ég á villigötum? Er efnalaugin hér enn við lýði burtséð frá öllum samgöngum, einfaldlega vegna þess hve heimamenn hafa ríka hefð á bak við sig í að spássera um í sparifötunum? Í gamla daga fóru þeir í sparifötin á vetrum og lögðust í félagslífið af fullum þunga. Kannski geta þeir núna verið í sparifötum allan ársins hring eftir að síldin fór. Það truflar þá ekki slorið núna. Kannski er efnalaugin ennþá til vegna hins rómaða félagslífs sem enn er haldið við lýði. Ég hef tekið eftir að öll börn leika sér saman hér, allt frá fjögurra ára og upp í fimmtán. Kannski eru allir í einhverju klúbba- og félagastarfi. Nema tröllabarnið. Sú sem líkist Simmel.

Ramminn sér fólki á Siglufirði enn fyrir fiski og störfum og strandveiðar eru í sókn eins og víðar. Það er í sjálfu sér ekki sjálfgefið lengur að stundun sé sjósókn í sjávarbyggðum en mikið kemur á óvart að sjá fiskbúð standa ekki ýkja langt frá bakaríinu. Fiskbúðin er opnuð hvern morgun í rauðabýtið. Ég væri þakklátur fyrir svo góða þjónustu heima hjá mér. Árum saman var engin fiskbúð starfrækt á Akureyri, en Siglufirðingar kaupa enn fisk úr búðinni sinni og eru þó u.þ.b. fimmtán sinnum færri en Akureyringar.

En næst er sturta. Svo út að borða. Ég stilli mér upp við barinn og litast um meðan ég bíð eftir þjónustu. Þarna er ekkert góðari í hillunum, varla flösku að sjá. Bíð við barinn mínútum saman. Er ég sjálfur farinn að bíða eftir Godot? Ræski mig svo undir tekur í fjöllunum og þá loks birtist drengur á stuttermá bol. Hann lítur út fyrir að vera á grunnskólaaldri en spyr eins og fullorðinn maður hvort ég vilji matseðil. Ég segir já, renni yfir matseðilinn og ákveð að taka enga sénsa heldur bara hamborgara. Drengnum virðist léttu. En þegar ég spyr hvort hægt sé að fá „ís með einhverju“ í eftirrétt fölnar hann. „Bíddu, ég skal sjá til.“ Hverfur svo.

Ég sest niður með glósur dagsins, sest niður með söguna um drenginn sem vildi frekar vera hundur en barn, af því að honum var sagt að bíða heima meðan foreldrarnir voru að vinna. Þær voru langar tarnirnar og sum börn sáu lítið af foreldrum sínum vikum saman þegar mest gekk á. Hundarnir voru hins vegar frjálisir, léku sér úti í sólinni og voru engum háðir. Raunaleg saga. Ég held áfram í minnispunktunum en ber hóflegar væntingar í brjósti um kvöldmatinn, enda hefur það runnið upp fyrir mér að litli dagnaðarforkurinn í eldhúsinu er ekki bara þjónn og dyravörður heldur líka kokkur. Svo kemur hamborgarinn og er svona eins og við má búast. En það ætlar að dragast að ég fái ísinn. Ég er að verða búinn að skrifa út öll blöð þegar ég heyri þann stutta tala í símann og skömmu síðar greini ég hvernig bakdyr opnast frá eldhúsinu, kvenrödd og hrærivél sem fer í gang.

Nokkrum mínútum síðar færir drengurinn mér ís í fallettri skál. Ekkert stjörnuljós (eins og ég var farinn að sjá fyrir mér) en með ísnum fylgir bæði þeyttur rjómi og karamellusósa. Þetta er sem sagt: Ís með einhverju eins og um var beðið og karamellusósan er hreinlega sú besta sem ég hef smakkað útá ís. Ég lofa eftirréttinn og sé andlit hins unga vinar míns ljóma. Hann hefur fylgst með mér úr fjarska frá barnum síðan ég fékk ísinn og er greinilega ánægður með að ég skuli vera ánægður. Svona gera þeir þetta, Siglfirðingarnir, þeir sögðu mér frá því fyrr í dag. Hjálpast að við að leysa verkefni, jafnvel þótt verkefni séu færri og minni í sniðum í dag en stundum fyrr. Eftir nokkra daga mun ég taka viðtal við síldarstúlku sem hafði mætt á síldarplanið á morgnana aðeins sex ára til að hjálpa mömmu sinni. Það er dálítið gróft eins og Ísland var allt á þessum tíma en í þessum bæjum hefur fram til dagsins í dag þótt tilhlýðilegt að krakkar tækju þátt í störfum samfélagsins. Eins og einn öldungurinn orðar það: „Ég held að fólk svona í mínum aldursflokki að það herna sé allt sammála um að það skaði ekki unglínga að taka þátt, að hjálpa til í sambandi við það sem þarf að gera á heimilum og í umhverfinu og það er oft bara til bóta að þeir vinni svona með sínum frítíma.“

Ungi veitingamaðurinn hefur lokið sinni vakt. Í kvöld hefur hann ekki bara haldið uppi merkjum siglfirskrar ferðaþjónustu heldur hefur hann einnig þurft að takast á við sjálfan sig, átta sig á takmörkunum sínum, deila ábyrgðinni, kalla út sérfræðinginn þegar upp kom akútstaða, „ís með einhverju“, það á eftir að verða mikið úr þessum strák, kannski er hann efni í fengsælan skipstjóra. Kannski síldarskipstjóra? Hver veit nema hún komi aftur? Konan sem svaraði kalli hans er kannski dæmigerður siglfirskur kvenmaður, kannski kona eins og Dahlström skrifar um, kona sem alltaf er á vaktinni. Þar sem fólk er alltaf á vakt er enginn einn, þannig er Siglufjörður, segir mér gömul kona: “Ef þú missir vasaklút á gólfíð, á götuna, þá myndi næsti maður rétta þér hann.“

Á heimleiðinni til Akureyrar daginn eftir, þegar ég er búinn að fylla höfuðið og upptökutækið af enn fleiri viðtölum, fer það eins og elding um hugann að fram til þessa hef ég ekki á fundið á Siglfirði nein sérstök ummerki um blessaðan spekilekann. Kannski er enginn spekileki hér. Kannski leggjum við bara mismikið upp úr því að fá að sofa heima hjá okkur...

Heimildir

Benedikt Sigurðsson. 1990 *Braudstrit og barátta* – Úr sögu byggðar og verkalýðshreyfingar á Siglfirði. Myllu Kobbí

Birgir Sigurðsson. 1992 *Svartur sjór af síld*. Forlagið: Reykjavík.

Dahlström. M 1996. Young Women in a Male Periphery – Experiences from the Scandinavian North. *Journal of Rural Studies*, 12, 259-271.

Garðar Gíslason. 1998. *Félagsfræði I: einstaklingur og samfélag*. Mál og menning: Reykjavík.